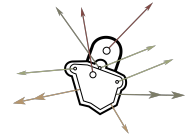

Tajemnice strzelnic typu 37 w polskiej fortyfikacji międzywojennej

Łukasz Drzensła

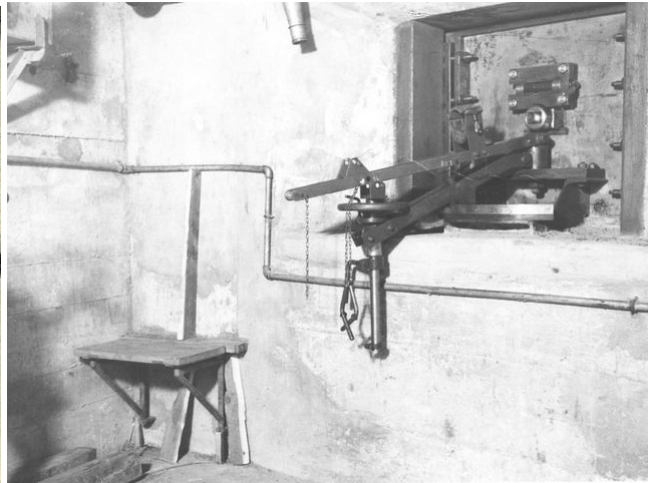
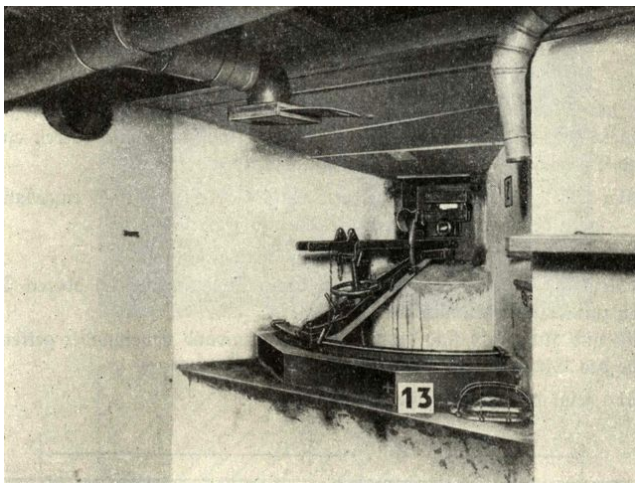

Fot. 01. Schron Antonówka 4 "Junak" (1938). W centrum kadru widoczne dwie strzelnice ckm typu 37.

W 1937 r. II Rzeczpospolita fortyfikowała zarówno zachodnią jak i wschodnią granicę. Prace trwały na tzw. Obszarze Warownym "Śląsk", Odcinku "Baranowicze" oraz Odcinku "Sarny". Schrony tego etapu budowlanego stały się większe od poprzedników. Właściwie standardem stało się umieszczanie strzelnic za uskokami ochronnymi. W tymże roku pojawił się także nowy typ strzelnic, które wprowadzono we wszystkich nowo budowanych schronach na Górnym Śląsku oraz w części obiektów w Sarnach. W dzielach w Baranowiczach typ ten nie występuje. Nowe strzelnice stosowano później także w 1938 r.

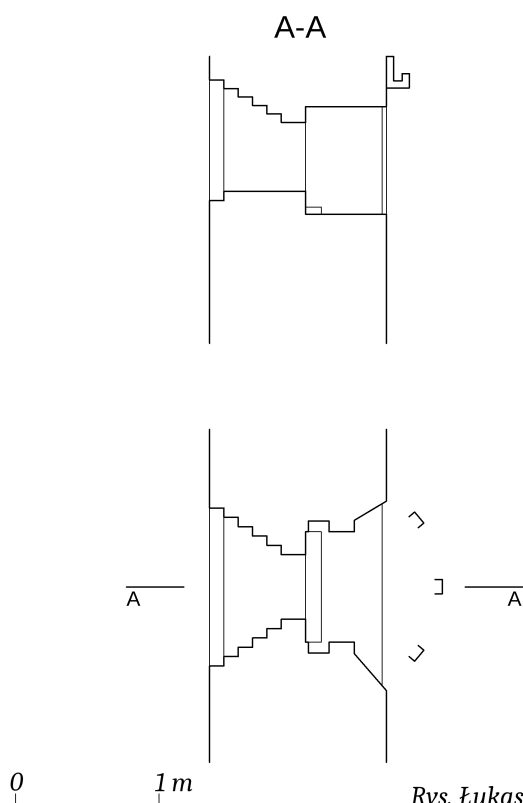

Fot. 02. Strzelnica ckm typu 36 w schronie Bobrowniki 48. Fot. 03. Strzelnica ckm typu 37 w schronie Godula 13. Pancierz jest tylko nieznacznie cofnięty względem zewnętrznej krawędzi ściany. Fot. Łukasz Drzensła. Zwraca uwagę sporych rozmiarów rozglifienie z drobnymi schodkami. Fot. Łukasz Drzensła.

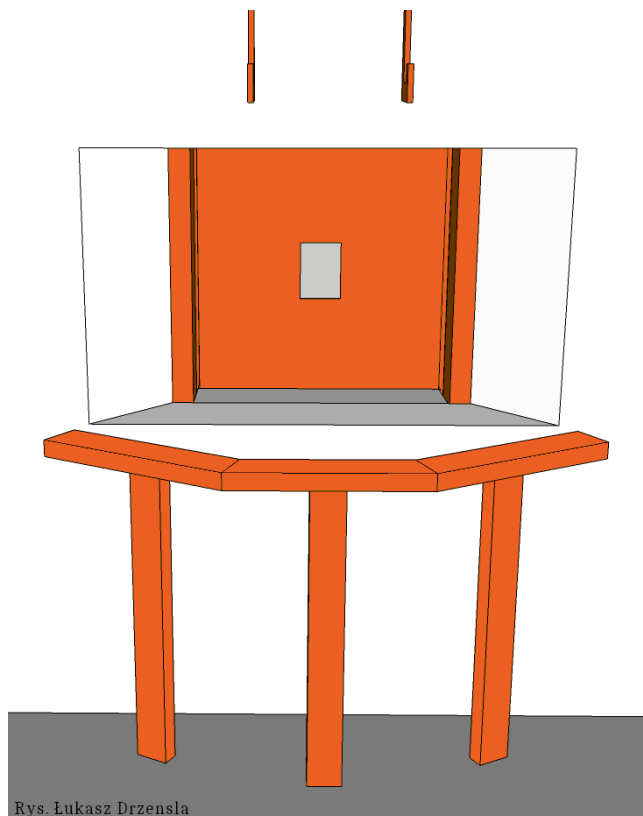

Fot. 04. Strzelnica ckm typu 36 w schronie Bobrowniki 6. Fot. 05. Strzelnica ckm typu 37 z niemalże kompletną podstawą ckm opartą na ceowniku na podstawie ckm "typu poleskiego". Warto zwrócić uwagę, że podstawa opiera się o "sanki" w połowie swojej długości. Fot. za. *Denkschrift...* Fot. zbiory prywatne.

Strzelnica ckm typu 37 składa się z trzech zasadniczych części: zewnętrznego rozglifienia ze schodkowaniem przeciwrykoszetowym, pancierza oraz wewnętrznej "półki" z podstawą ckm. Najważniejszą cechą nowej konstrukcji była możliwość stosunkowo łatwej wymiany pancierza z wnętrza schronu. Względem starszej strzelnicy pancierz cofnięto w głąb ściany, co spowodowało powstanie sporych rozmiarów rozglifienia na zewnątrz, które wykonano ze stopniowaniem przeciwrykoszetowym. Sam pancierz, nazywany "typu 37 tzw. pgaz" również się zmienił względem konstrukcji z poprzedniego roku. Podobnie jak starsza wersja miał formę stalowej skrzynki, którą wypełniano betonem, z otworem strzelniczym pośrodku. Jednakże był większy i nie posiadał otworów na śruby mocujące. Jego montaż bowiem polegał na docisku specjalną ramą do "gniazda" (spawanej konstrukcji ze stalowych ceowników przeznaczonej do montażu wień pancierza), w którym był osadzony. Pozwalało to nie tylko na łatwą wymianę pancierza w przypadku zniszczenia, ale także na zmianę broni z armaty ppanc na ckm i odwrotnie (o ile oczywiście konstrukcja całości strzelnicy była do tego przystosowana), w praktyce jednak tego nie zastosowano. Podobnie jak strzelnica starszego typu, nowa konstrukcja była gazoszczelna.

Rys. 01. Przekroje strzelnicy ckm typu 37 z Górnego Śląska pozbawionej pancerza.

Rys. 02. Próba wizualizacji wspornika pod podstawę ckm, o konstrukcji opartej o trzy ceowniki wbetonowane w podłogę.

Cofnięcie pancerza w głąb ściany pociągnęło za sobą pewną konsekwencję – konieczność modyfikacji podstawy dla ckm. Starsza strzelnica, stosowana w latach 1934-1936, posiadała podstawę opierającą się przednią częścią na obrotowym trzpieniu, a tylną na wyprofilowanym w łuk ceowniku osadzonym na drewnianym profilu łukowym na półce strzelnicy. W przypadku nowszej strzelnicy profil łuku znalazłby się w głębi izby bojowej, wobec czego nie posiadałby oparcia na półce, która siłą rzeczy uległa znacznemu zmniejszeniu. Na Górnym Śląsku rozwiązano problem osadzając w podłodze trzy ceowniki wyznaczające zarys łuku, na których oparto łuk oporowy postawy, prawdopodobnie ze stalowych ceowników. W ten sposób możliwe było stosowanie podstaw starszego typu. Z kolei na Odcinku "Sarny" wprowadzono zupełnie nowy typ podstawy. Składała się ona z części obecnie popularnie zwanej "sankami", która posiadała trzpień, na który nakładano właściwą część podstawy ckm oraz listwę oporową. Ważną różnicą względem starszej konstrukcji był fakt, że nowa listwa oporowa była znacznie bliżej trzpienia, wobec czego podstawa nie opierała się o listwę na końcu, lecz w połowie swojej długości.

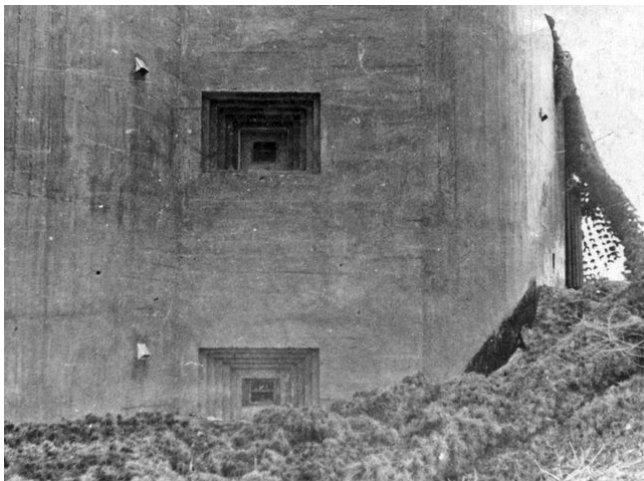
Fot. 06. Strzelnica ckm w schronie Mokwin 20. Widoczne obniżenie półki strzelnicy tuż za śrubami mocującymi podstawę ckm. U góry brak haków. Na podłodze brak ceowników.

Fot. 03. Strzelnica ckm typu 37 w schronie Godula 13. Zwraca uwagę sporych rozmiarów rozglifienie z drobnymi schodkami. Fot. Łukasz Drzensła.

Fot. 08. Rekonstrukcja drewnianej wkładki strzelnicy ckm na wystawie w schronie Bobrowniki 52. Fot. Łukasz Drzensła.

Fot. 09. Strzelnice schronu Tyszyca 9 "Poziom". W dolnej strzelnicy widoczna drewniana wkładka.

Gdy w 1939 r. zagrożenie ze strony Niemiec znacznie wzrosło rozpoczęto rozbudowę fortyfikacji na Górnym Śląsku oraz przyspieszono prace wyposażeniowe już wybudowanych obiektów. Dużą część wyposażenia, między innymi panczerze strzelnic typu 37 sprowadzano z Odcinka "Sarny". Podobny los spotkał podstawy dla ckm do tychże strzelnic. Poskutkowało to rezygnacją z podstaw opartych o ceowniki. Wycinano je, a półki strzelnic częstokroć przerabiano by możliwe było zamontowanie "sanek" dla podstaw z Sarn. Przeróbki miały formę rozkuć pod nie mieszczące się elementy ruchome podstawy. W części schronów pod strzelnicami nadlano cienką warstwę betonu, aby żołnierze nie potykali się o resztki ceowników. Jednakże w niektórych dzielach wciąż można je zobaczyć, jak chociażby w schronie nr 52 w Dobieszowicach.

Warto także zwrócić uwagę na kolejną różnicę pomiędzy strzelnicami na Górnym Śląsku i na Polesiu. Na Górnym Śląsku nad strzelnicami instalowano dwa stalowe haki, które miały ułatwić montaż i wymianę pancerza. Z kolei na Odcinku "Sarny" haki nie występują ani w obiektach z 1937 ani 1938 r. Wskazuje to na lokalne dla odcinka umocnienie wprowadzanie usprawnień.

Fot. 10. Strzelnice schronu Kochłowice 74. Widoczne rozległe rozkucia półek strzelnic wyprofilowane celem prowadzenia ognia w pozycji "siedząc". Widoczne utorowania miejsca dla elementów ruchomych podstawy ckm. Fot. Łukasz Drzensła.

Fot. 11. Strzelnica ckm w schronie Mokwin 22 do rozległe rozkucia półek strzelnic wyprofilowane celem prowadzenia ognia w pozycji "siedząc". Widoczne utorowania miejsca dla elementów ruchomych podstawy ckm. Rzuca się w oczy brak rozkuców świadczący o tym, że forma strzelnicy była pierwotnie zaplanowana w ten sposób.

Ostatnią kwestią wartą poruszenia są dodatkowe drewniane wkładki strzelnic umieszczone od zewnętrznej strony.¹ Na Górnym Śląsku stosowano je wcale lub bardzo sporadycznie. Jedynym znanym schronem, który mógł posiadać ową wkładkę jest Kochłowice 80. Z powodu niewielkiej ilości źródeł fotograficznych z epoki, trudno wyrokować o częstości stosowania wkładek na Odcinku "Sarny", wiadomo jedynie, że na pewno wkładkę taką posiadał schron Tyszyca 9 "Poziom" w strzelnicy na dolnej kondygnacji.

Fot. 12. Strzelnica ckm z 1939 r. z podstawą ckm opartą o stalowy profil łukowy wykonany z trzech pospawanych ceowników. Schron Wiry 6, stan w 1997 r. Fot. Marcin Dudek.

Fot. 13. Nieco uszkodzona wybuchem strzelnica w schronie Węgierska Górka 6 "Wyrwydąb" prezentuje szczegóły konstrukcyjne, w tym mocowanie profilu łukowego (środek wycięty) do konstrukcji montażowej pancerza. Fot. Łukasz Drzensła.

W 1939 r. powrócono do koncepcji podstawy ckm opartej z tyłu. Oparcie zrealizowano montując profil łukowy zespalany z trzech ceowników. Jednakże zamiast do nóg wbetonowanych w podłogę profil mocowano skośnymi wspornikami do konstrukcji montażowej pancerza. To rozwiązanie stosowano zarówno w strzelnicach do prowadzenia ognia w pozycji stojąc jak i kłęcząc, także w strzelnicach z pancerzem pionowym.

Powyższe obserwacje i spostrzeżenia wyjaśniają obecność uciętych ceowników na Górnym Śląsku, ich brak na Odcinku "Sarny", występowanie takich samych mocowań postawy "sankowej" na obu odcinkach, a także obecność rozkuć i poprawek półek strzelnic na Górnym Śląsku i ich brak w Sarnach. Jest to kolejny mały krok do rozwikłania wielu zagadek jakie wciąż skrywają schrony budowane w latach 1937-1938.

Bibliografia

- С. А. Половнев (spolszcz. S. Połowniew), *Железобетонные фортификационные сооружения Польши*, Москва 1941.
- *Denkschrift über die polnische Landesbefestigung*, Berlin 1941.
- Ł. Drzensła, *Zarzucone i zastępcze rozwiązania konstrukcyjne w schronach z 1937 roku na przykładzie obiektu Godula 16a*, https://fortyfikator.pl/artykuly/2022/godula_16a/, [dostęp: 09.06.2024];
- Ł. Drzensła, *Konstrukcja montażowa pancerza strzelnicy ckm z 1937 roku*, https://fortyfikator.pl/kompendium/publikacje/fortecznik/montaz_pancerza_typu_37.pdf, [dostęp: 09.06.2024];
- Ł. Drzensła, J. Sadowski, *Ewolucja schronów bojowych II RP*, seria: "Wielki Leksykon Uzbrojenia Wrzesień 1939", t. 225, Warszawa 2021.
- CAW, I.302.4.2138. *Wyposażenie umocnień stałych w broń przeciwpancerną*